

Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams naujovės ir probleminiai aspektai

Justyna Levon

<https://orcid.org/0000-0002-1270-5780>

Socialinių mokslų daktarė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedros asistentė

Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva

El. paštas: Justyna.levon@tf.vu.lt

Gintaras Švedas

<https://orcid.org/0000-0003-4238-3321>

Profesorius habilituotas teisės mokslų daktaras

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedros vedėjas

Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva

Tel.: (+370 5) 236 6167

El. paštas: gintaras.svedas@tf.vu.lt

Įvadas

Sąvoka „baudžiamoji politika“ dažnai apibūdinama kaip valstybės vykdomos politikos sudedamoji dalis, kurios pagrindinis tikslas – nusikalstamumo kontrolė (Švedas, 2006, p. 17). Baudžiamosios politikos formavimo procesą galima nagrinėti analizuojant Baudžiamojo kodekso pakeitimus ir papildymus, stebėti jų kiekybinę dinamiką, nagrinėti turinį, identifikuoti iniciatorius, išskirti pagrindinius argumentus teikiant pataisas ir pan. Baudžiamųjų įstatymų papildymų turinys parodo, į kokias ekonomines, kultūrinės, socialines ir kt. problemas įstatymų kūrėjai kreipia dėmesį (Pocienė, 2012, p. 91–92).

Beveik visose Lietuvos vyriausybių programose nuo 2000 m. buvo formuluojami uždaviniai, susiję su įkalinėtų asmenų skaičiaus mažinimu Lietuvoje (Nikartas, 2018b, p. 382–383). O baudžiamosios teisės doktrinoje įkalinimas dažnai apibūdinamas kaip žalinga priemonė. Teigiama, kad motyvacija keistis didėja ar bent jau išlieka pirmaisiais antraisiais kalinimo metais, tačiau vėliau, patyrus, kad esi nubaustas ir nieko daugiau, ketvirtaisiais penktaisiais metais vėl sumažėja, kol

vis labiau ima didėti frustracija ir rezignacija. Todėl, pasak kai kurių autorių, tai nėra tinkamiausia resocializacijos priemonė, dažniausiai netgi atvirkščiai – veikia kontrproduktyviai, todėl neturėtų būti suvokiama ir taikoma kaip neva skatinanti teigiamą asmens pokytį (Sakalauskas *et al.*, 2020, p. 10–11).

2020 metais įsigaliojo Baudžiamojo kodekso (Baudžiamasis kodeksas, 2000) (toliau – ir BK) pakeitimų ir papildymų įstatymas Nr. XIII-2263, kuriuo siekta išplėsti su laisvės atėmimu nesusijusių baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo formų, pavyzdžiui, probacijos, taikymą asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas (Aiškinamasis raštas, 2019). Pažymėtina, kad įkalinčių nepilnamečių skaičius Lietuvoje pastaraisiais metais ne tik nedidėjo, bet ir gana nuosekliai mažėjo, pavyzdžiui, 2017 metų pabaigoje tokių buvo 51; 2018 m. – 52; 2019 m. – 40; 2020 m. – 22; 2021 m. – 17 (Įkalinčių nepilnamečių skaičius metų pabaigoje, 2022). Kita vertus, paminėti BK pakeitimai ir papildymai, susiję su bausmės vykdymo atidėjimo instituto reglamentavimu (pavyzdžiui, galimybė atidėti arešto bausmės vykdymą ir pan.), buvo skirti ne tik pilnamečiams, bet ir nepilnamečiams. Neabejotina, kad nuteistųjų laisvės atėmimu nepilnamečių skaičiui turi įtakos ir baudžiamajame įstatyme numatytas bausmės vykdymo atidėjimas. Baudžiamosios teisės doktrinoje (Švedas, Levon, 2022, p. 10) nurodoma, jog Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad „<...> baudžiamajame įstatyme taip pat gali būti numatyta galimybė teismui atidėti paskirtos bausmės vykdymą, kai tai yra teisinga atsižvelgiant į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, kaltininko asmenybę, jo baudžiamąją atsakomybę lengvinančias ir kitas bylos aplinkybes“ (Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. nutarimas). Be to, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) yra nurodęs, kad bausmės vykdymo atidėjimo institutas yra vienas iš efektyviausių racionalios baudžiamosios politikos (taip pat ir nepilnamečių atžvilgiu) instrumentų, leidžiantis kontroliuoti nusikalstamas veikas padariusių asmenų elgesį laisvėje, neardant jų socialinių ir ekonominių ryšių, apsaugant nuo neigiamo kalinių poveikio, taip mažinant nusikalstamų veikų recidyvo tikimybę (LAT kasacinės nutartys Nr. 2K-7-266-942/2015, Nr. 2K-7-8-788/2018, Nr. 2K-143-1073/2020 ir kt.).

Taigi, šio straipsnio¹ tikslas – išanalizuoti įkalinimo taikymo nepilnamečiams Lietuvoje tendencijas ir bausmės (*inter alia*, arešto bausmės) vykdymo atidėjimo kaip įkalinimo mažinimo prielaidos taikymo nepilnamečiams reikšmę. Straipsnyje sprendžiami uždaviniai: 1) atskleisti įkalinimo taikymo nepilnamečiams Lietuvoje tendencijas ir įkalinimo mažinimo prielaidas; 2) išnagrinėti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų reikšmę bausmės (*inter alia*, arešto bausmės) vykdymo atidėjimo taikymui; 3) išanalizuoti kai kuriuos intensyvios priežiūros atidedant arešto bausmės vykdymą nepilnamečiams probleminius aspektus.

1 Straipsnis parengtas vykdant mokslo projektą „Įkalinimo alternatyvos postsovietinėse valstybėse“, kurį finansuoja Lietuvos mokslo taryba (projekto finansavimo sutartis Nr. S-LL-21-6) pagal Tarybos remiamą Lietuvos – Lenkijos bendrą mokslo projektą finansavimo programą.

Įkalinimo temą Lietuvoje analizavo skirtingi mokslininkai. Pavyzdžiui, G. Švedas nagrinėjo laisvės atėmimo bausmės reikšmę šalies baudžiamojoje politikoje, skyrimo ir vykdymo teisinius aspektus (Švedas, 2003; Švedas, 2006); G. Sakalauskas – įkalinėtų asmenų skaičiaus dinamiką Lietuvoje (Sakalauskas, 2019; Sakalauskas, 2021). Be to, G. Sakalauskas, L. Jarutienė, V. Kalpokas ir R. Vaičiūnienė analizavo kalinimo sąlygas ir kalinių socialinės integracijos prielaidas (Sakalauskas *et al.*, 2020); I. Michailovič – laisvės atėmimo resocializacinio poveikio problemas (Michailovič, 2001); S. Nikartas ir S. Bikelis – įstatymų projektus, susijusius su įkalinėtų asmenų skaičiaus Lietuvoje mažinimu, elektroniniu monitoringu, bausmės vykdymo atidėjimo institutu ir kt. (Nikartas, 2018a; Nikartas, 2018b; Nikartas, Bikelis, 2019), G. Švedas ir J. Levon – arešto bausmės vykdymo atidėjimo instituto probleminius aspektus (Švedas, Levon, 2022), ir kt.

Nepilnamečių baudžiamosios justicijos klausimai taip pat sulaukė dėmesio Lietuvos baudžiamosios teisės (kriminologijos) doktrinoje. Pavyzdžiui, G. Sakalauskas nagrinėjo nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės amžiaus problematiką, tarptautinių rekomendacijų įtaką nepilnamečių justicijai (Sakalauskas, 2009; Sakalauskas, 2011; Sakalauskas, 2013; Sakalauskas, 2007). G. Sakalauskas, L. Ūselė, M. Dobrynina diskutavo, ar nepilnamečių nusikalstamos veikos padarymas bendrininkų ar organizuotoje grupėje turėtų būti laikomas sunkinančia aplinkybe; vertino, kas yra socialinė branda ir į ką turėtų atsižvelgti teismai sprendami apie jauno suaugusiojo socialinę brandą (Sakalauskas, 2009; Sakalauskas, 2013; Ūselė, 2010; Ūselė, Dobrynina, 2012; Butkus, 2017 ir kt.). Be to, L. Ūselė analizavo nepilnamečių justiciją reglamentuojančių teisės aktų darną bei jaunų suaugusiųjų baudžiamosios atsakomybės klausimus (Ūselė, 2010; Ūselė, Dobrynina, 2012; Ūselė, 2014); A. Drakšienė – Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimą nacionalinėje baudžiamojoje teisėje (Drakšienė, 2005); R. Drakšas – nepilnamečių nusikaltimus ir jų paplitimą (R. Drakšas, 2005).

Pažymėtina, kad dauguma minėtų publikacijų yra paskelbtos prieš dešimt ir daugiau metų, o šiame straipsnyje analizuojamos Lietuvos mokslininkų dar plačiau nenagrinėtos bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams instituto naujovės.

Straipsnyje daugiausia naudojami analizės, sisteminis, teleologinis, istorinis, lingvistinis ir teismų praktikos analizės metodai.

1. Įkalinimo taikymo nepilnamečiams Lietuvoje tendencijos ir jo mažinimo prielaidos

2021 m. Lietuvoje buvo ištirta 1 103 nusikalstamos veikos, kurias padarius buvo įtariami (kaltinami) nepilnamečiai. Taigi, nepilnamečiai buvo įtariami (kaltinami) padarę 3,9 proc. visų tais metais Lietuvoje ištirtų nusikalstamų veikų. Ši dalis buvo viena mažiausių per pastaruosius du dešimtmečius, pavyzdžiui, 2005 m. tokių buvo 12,7 proc. (Gelčytė, 2022).

Pateikiami 1 lentelėje duomenys rodo, kad 2021 m. Lietuvoje buvo nuteista 15 031 asmuo. Iš jų nuteistų nepilnamečių buvo 435 asmenys, o tai sudarė 2,9 proc. visų tais metais nuteistų asmenų. Reikia pažymėti, kad panašūs statistiniai rodikliai fiksuojami pastaruosius penkerius metus. Nepilnamečiai sudaro apie 3–4,4 proc. visų kasmet nuteisiamų asmenų Lietuvoje.

1 lentelė. Sudaryta straipsnio autorių pagal *Lietuvos teismai. Veiklos rezultatai 2021, 2020, 2019*

Metai	Teismų nuteistų fizinių ir juridinių asmenų skaičius	Nepilnamečių, nuteistų už nusikalstamas veikas, skaičius	Nepilnamečių, nuteistų už nusikalstamas veikas, proc.
2021	15 031	435	2,9 %
2020	16 082	464	2,9 %
2019	17 594	508	2,9 %
2018	19 799	756	3,8 %
2017	18 977	826	4,4 %

Dar 2018 m. G. Sakalauskas atkreipė dėmesį į tai, jog įvairiuose pranešimuose gausu gąsdinimų vis jaunėjančiu ir sunkėjančiu nepilnamečių nusikalstamumu, tačiau rodikliai yra stabilūs, sunkus smurtas ir toliau lieka reta nepilnamečių nusikalstamo elgesio išimtimi (Sakalauskas, 2018, p. 48). 2021 metų Vidaus reikalų ministerijos parengtoje ataskaitoje taip pat pažymėta, kad dažniausiai nepilnamečių padaromomis veikomis išlieka vagystė ir viešosios tvarkos pažeidimai, o pačios pavojingiausios smurtinės veikos sudaro tik nedidelę dalį nepilnamečių nusikalstamumo Lietuvoje (Gelčytė, 2022).

Baudžiamosios teisės ir kriminologijos doktrinoje pažymima, kad jaunimo elgesiui daro įtaką brendimo procesas, o šiam pasibaigus, dažniausiai savaime baigiasi ir delinkventinio elgesio apraiškos, todėl bet kokia valstybės intervencija gali turėti ilgalaikį stigmatizuojamąjį poveikį. Taikomos priemonės turi pasižymėti jaunimui pritaikytais ypatumais, o netinkamos ar per griežtos priemonės skatina nusikalstamas karjeras (Sakalauskas, 2013, p. 10–12). Maža to, ratifikavusi Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją (toliau – Vaiko teisių konvencija) Lietuva įsipareigojo, kad su nusikaltusiu vaiku būtų elgiamasi stengiantis ugdyti jo orumą ir reikšmingumą, pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, kad būtų atsižvelgiama į jo amžių ir jaustųsi noras padėti jam reintegruoti ir atlikti naudingą vaidmenį visuomenėje (Vaiko teisių konvencija, 1989). Pabrėžtina, kad jaunų žmonių², laiko-

2 Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatyme numatyta, kad jaunas žmogus – tai asmuo nuo 14 iki 29 metų (įskaitytinai) (Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatymas, 2003).

mų laisvės atėmimo vietose, skaičius per pastaruosius penkerius metus nuosekliai mažėjo. Antai, 2 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad Lietuvoje 2020 m. ir 2021 m. pabaigoje laisvės atėmimo įstaigose buvo laikomi 1 236 ir 1 135 jauni žmonės, o tai sudarė maždaug ketvirtadalį (t. y. apie 25–26 proc.) bendro visų nuteistųjų, esančių laisvės atėmimo įstaigose, skaičiaus. 2017–2019 m. tiek absoliutūs laisvės atėmimo vietose laikomų jaunų žmonių skaičiai (atitinkamai – 2011, 1917 ir 1589), tiek ir lyginamieji rodikliai buvo aukštesni ir sudarė apie 30–33,6 proc.

2 lentelė. Sudaryta straipsnio autorių pagal Kalėjimų departamento Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestines: 2017, 2018, 2019, 2020, 2021

Metai	Bendras nuteistųjų laisvės atėmimo įstaigose skaičius metų pabaigoje	14–29 metų nuteistųjų laisvės atėmimo įstaigose skaičius metų pabaigoje	14–29 metų amžiaus asmenys, proc.
2021	4 512	1 135	25,2 %
2020	4 739	1 236	26,1 %
2019	5 412	1 589	29,4 %
2018	5 879	1 917	32,6 %
2017	5 988	2 011	33,6 %

Įkalintų nepilnamečių (t. y. 14–17 metų asmenų) statistiniai duomenys, kurie rodo nuoseklų (kasmet fiksuojamą) vis mažesnę įkalintų nepilnamečių skaičių, pateikiami 3 lentelėje. Antai, 2017 ir 2018 m. pabaigoje buvo įkalinti atitinkamai 51 ir 52 nepilnamečiai (o tai sudarė atitinkamai 0,7 ir 0,8 proc. bendro visų įkalintų asmenų skaičiaus). 2019 m. pabaigoje buvo įkalinta 40 nepilnamečių, 2020 m. – 22 nepilnamečiai ir 2021 m. – 17 nepilnamečių, tai sudarė atitinkamai 0,6; 0,4 ir 0,3 proc. bendro visų įkalintų asmenų skaičiaus. Pažymėtina ir tai, kad įkalintų nepilnamečių skaičiaus (procentine išraiška) mažėjimas buvo ženklus nei bendro visų įkalintų asmenų skaičiaus.

Šias įkalintų nepilnamečių skaičiaus mažėjimo tendencijas patvirtina ir bausmių skyrimo nepilnamečiams statistika, kuri rodo, jog laisvės atėmimo bausmės skyrimas sumažėjo nuo 313 (2018 m.) iki 211 (2019 m.) ir iki 178 nuteistųjų (2021 m.), o arešto bausmės – nuo 48 (2019 m.) iki 27 nuteistųjų (2021 m.). Taigi, galima konstatuoti, kad laisvės atėmimo ir arešto bausmių skyrimas nepilnamečiams, taip pat ir įkalintų nepilnamečių per pastaruosius penkerius metus labai sumažėjo. Kita vertus, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad nemažą dalį įkalintų nepilnamečių sudaro nepilnamečiai, nuteisti už nesmurtinio pobūdžio nusikalstamų veikų padarymą. Pavyzdžiui, 2017 m. pabaigoje iš 35 įkalintų nepilnamečių 12 atliko bausmę už vagystę; 2018 m. pabaigoje iš 35 įkalintų nepilnamečių 14 atliko

bausmę už vagystę; 2019 m. pabaigoje iš 23 įkalintų nepilnamečių 9 atliko bausmę už vagystę; 2020 m. pabaigoje iš 18 įkalintų nepilnamečių 11 atliko bausmę už vagystę; 2021 m. pabaigoje iš 12 įkalintų nepilnamečių 8 nepilnamečiai atliko bausmę už vagystę (Nuteistų nepilnamečių laisvės atėmimo įstaigose ..., 2022). Tai, kad per pastaruosius penkerius metus beveik 44 proc. iš visų įkalintų nepilnamečių bausmę atliko už turtinio pobūdžio nusikalstamą veiką – vagystę, rodo, jog yra prielaidų dar labiau sumažinti įkalintų nepilnamečių skaičių.

3 lentelė. Sudaryta straipsnio autorių pagal: Kalėjimų departamento Nuteistųjų areštu skaičius, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinės: 2017, 2018, 2019, 2020, 2021; Kalėjimų departamento Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičius, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinės: 2017, 2018, 2019, 2020, 2021)

Metai	Bendras įkalintų asmenų skaičius Lietuvoje metų pabaigoje	Bendras įkalintų nepilnamečių skaičius metų pabaigoje	Nuteistų ir įkalintų nepilnamečių skaičius metų pabaigoje	Laisvės atėmimo bausmė	Arešto bausmė	Suimtų (laikiančių teismo nuosprendžio) nepilnamečių skaičius
2021	5 086	17	12	10	2	5
2020	5 320	22	18	17	1	4
2019	6 138	40	23	19	4	17
2018	6 485	52	35	27	8	17
2017	6 599	51	35	30	5	16

Pabrėžtina, kad Lietuvos baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir kriminologijos doktrina daug dėmesio skiria įkalintų asmenų (*inter alia*, ir nepilnamečių) skaičiaus kitimo tendencijoms Lietuvoje nagrinėti ir vertinti, teisinių ir organizacinių prielaidų mažinti šį skaičių (subalansavimo) analizei. Pavyzdžiui, doktrinoje didelis įkalintų asmenų skaičius pagrįstai siejamas su skiriamais ilgais laisvės atėmimo bausmės terminais (Švedas, 2003, p. 79; Švedas, 2006, p. 193–201; Sakalauskas, 2021, p. 13; ir kt.), todėl raginama, atsižvelgus į užsienio šalių patirtį, svarstyti įvairias laisvės atėmimo bausmės sutrumpinimo priemones, pavyzdžiui, į laisvės atėmimo bausmės laiką įskaičiuoti ne tik suėmimo, bet ir kitų kardomųjų priemonių (pavyzdžiui, namų arešto) laiką arba trumpinti bausmes nuteistiesiems, kurie dirba laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu (Nikartas, 2018a, p. 20–21). Doktrinoje taip pat keliama ir kai kurių baudžiamųjų procesinių prievartos priemonių, pavyzdžiui, suėmimo, plataus taikymo problema bei jos įtaka bendram įkalintų asmenų skaičiui (Švedas, 2006, p. 202–203; Bikelis, 2018, p. 26; ir kt.). Pakankamai motyvuotai nurodoma ir tai, kad įkalintų asmenų skaičių Lietuvoje

galėtų sumažinti efektyvesnis lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų instituto taikymas, taip pat platesnis probacijos priemonių sąrašas ir jų pasirinkimo galimybės. Kita vertus, lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų institutas dažnai kritikuojamas dėl netinkamo teisinio reguliavimo. Pavyzdžiui, nurodoma, kad 2003 m. lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų asmenys sudarė apie 66 proc. visų iš įkalinimo įstaigų paleidžiamų asmenų, o 2014–2017 metais tik apie 30 proc. (Vosyliūtė, 2017, p. 213; ir kt.). S. Nikarto nuomone, lygtinai paleidžiamų iš pataisos įstaigų asmenų procento sumažėjimą galėjo (bent jau iš dalies) lemti ir 2012 m. padaryti teisinio reguliavimo pokyčiai, kurių pagrindu buvo sukurta sprendimo dėl lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos priėmimo sistema, kai asmens galimybę pasinaudoti lygtiniu paleidimu visų pirma vertina pataisos įstaigų lygtinio paleidimo komisijos, o tokį sprendimą tvirtina teismas. Mokslininkų požiūriu, įstatymų leidėjas greičiausiai siekė numatyti, kad teismo patvirtinimas bus formalus – vertinant, ar sprendimas priimtas vadovaujantis formaliu reikalavimu, tačiau nevertinant materialaus jo turinio. Vis dėlto lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymo praktika susiklostė kiek kita linkme – teismai vertina ne tik lygtinio paleidimo sprendimo teisėtumo kriterijus, bet ir patį sprendimo turinį. Tokiu būdu susiformavo „dvigubo filtro“ lygtinio paleidimo sistema, kai sprendimus, vadovaudamiesi skirtingais kriterijais, priima du subjektai (Vosyliūtė, 2017, p. 214; Nikartas, 2018a, p. 20–21). Paminėtina ir tai, kad doktrinoje atkreipiamas dėmesys, jog platesnis probacijos priemonių taikymas nebūtinai reiškia mažesnę įkalinimų asmenų skaičių. Atlikti tyrimai rodo, kad valstybėse, kuriose yra didelis kalinių skaičius, plačiai taikomos ir probacijos priemonės, todėl probacijos priemonės taip pat neturėtų tapti įkalinimų asmenų skaičiaus mažinimo panacėja (Nikartas, 2018b, p. 399). Be to, kai kurių autorių nuomone, įkalinimų asmenų skaičiaus pokyčiams Lietuvoje skirtingais laikotarpiais turėjo ir turi įtakos natūralios nusikalstamumo tendencijos, pavyzdžiui, mažesni registruoto nusikalstamumo skaičiai, ar tam tikrais metais didesni skaičiai asmenų, atlikusių visą bausmę ir išleidžiamų iš įkalinimo įstaigų, nusikalstamų veikų dekriminalizavimas arba naujų kriminalizavimas, taip pat žiniasklaidos vaidmuo bei viešosios nuomonės įtaka ir požiūris į tam tikras nusikalstamas veikas, kriminalinę bausmę bei jos poveikį (Švedas, 2003, p. 75–84; Švedas, 2006, p. 72–75; Sakalauskas, 2019, p. 233–245; Sakalauskas, 2021; Švedas, Levon, 2022, p. 9; ir kt.).

Straipsnio autorių nuomone, siekiant, kad už nesmurtinio pobūdžio nusikalstamų veikų padarymą įkalinimų nepilnamečių skaičius Lietuvoje mažėtų, būtinas sisteminis ir kompleksinis požiūris į šią problemą ir galimas jos sprendimo teisinės, prevencinės-organizacinės, švietimo priemonės ir metodus, pavyzdžiui, siaurinant baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo taikant realią laisvės atėmimo bausmę galimybes, plėtojant minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių, pavyzdžiui, mediacijos ir pan., taikymą, keliant teisėjų, prokurorų, advokatų ir kitų su nepilnamečių baudžiamosiomis bylomis dirbančių praktikų kvalifikaciją, ir kt.

Pirma, baudžiamosios teisės doktrinoje pabrėžiama, kad BK XI skyrius „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai“ teisėkūros požiūriu buvo ir yra gana stabilus, ir konstatuojama, kad viena iš esminių 2000 m. BK naujovių yra nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai, kurie galėtų ir turėtų tapti naujos baudžiamojo teisingumo jaunimui vykdymo sistemos pagrindu (Švedas *et al.*, 2017, p. 208). Be to, atkreiptinas dėmesys, kad kai kurie mokslinėse publikacijose pateikti pasiūlymai dėl baudžiamojo įstatymo tobulinimo buvo įgyvendinti, pavyzdžiui, patikslinus BK 27 straipsnį ir nustačius, jog paprastą recidyvą sudaro tik pilnamečio asmens padaryti tyčiniai nusikaltimai, buvo panaikinta galimybė taikyti BK 56 straipsnyje numatytą griežtesnę bausmės skyrimo taisyklę nepilnamečiui, pakartotinai teisiamam už tyčinę nusikalstamą veiką, taip pat įtvirtinta galimybė atidėti arešto bausmės vykdymą nepilnamečiui ir kt. Kita vertus, būtina paminėti ir dar keletą aspektų, siejamų su galimomis baudžiamojo įstatymo pataisomis, kurios ribotų realaus laisvės atėmimo bausmės taikymo nepilnamečiams galimybes. Antai, BK 60 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatyta, kad atsakomybę sunkinanti aplinkybė yra tai, kad veiką padarė bendrininkų grupė (o teismas, atsižvelgdamas į kiekvieno bendrininko dalyvavimo darant nusikalstamą veiką pobūdį ir laipsnį, gali nepripažinti šios aplinkybės atsakomybę sunkinančia), o minėto BK straipsnio 1 dalies 2 punkte – veiką padarė organizuota grupė. Kriminologinių tyrimų rezultatai rodo, kad nepilnamečių nusikalstamumui, atsižvelgiant į jaunų asmenų elgesio specifiškumą (Sakalauskas, 2013, p. 38), būdinga tai, jog itin nemažą dalį nusikalstamų veikų nepilnamečiai padaro suaugusiųjų ir (arba) nepilnamečių grupėse, pavyzdžiui, 2021 m. 61 (arba 8,7 proc.) įtariamais (kaltinamas) nepilnamečiais nusikalstamas veikas padarė grupėje (iš jų keturi (6,7 proc.) – nepilnamečių ir mažamečių grupėse, devyniolika (31,1 proc.) – nepilnamečių grupėse, o daugiau nei pusė – 38 (62,3 proc.) – suaugusiųjų ir nepilnamečių grupėse (Gelčytė, 2022). Tiesa, lyginant pastarųjų septyniolikos metų statistinius duomenis, matyti, kad gerokai sumažėjo nepilnamečių, kurie įtariamais (kaltinami) nusikalstamas veikas padarė grupėje, dalis nuo visų įtariamų nepilnamečių (2005 m. ji sudarė 55,4 proc., o 2021 m. – 8,7 proc.) (Gelčytė, 2022), tačiau neabejotina, jog būtina svarstyti siūlymą, kad nepilnamečio nusikalstamos veikos padarymas bendrininkų (ir organizuotoje) grupėje neturėtų būti pripažįstamas sunkinančia aplinkybe įgyvendinant baudžiamąją atsakomybę nepilnamečiui. Be to, būtina svarstyti ir baudžiamosios teisės doktrinoje kritikuotos vienos iš BK 93 straipsnyje numatytos nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygos – tai nuostatos, jog nuo atsakomybės gali būti atleistas tik pirmą kartą baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų ar apysunkų tyčinį nusikaltimą padaręs nepilnamečis (Švedas *et al.*, 2017, p. 211–213), atsisakymą, taip pat numatyti teismo diskrecinę teisę atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės nepilnamečių, padariusių sunkų tyčinį nusikaltimą.

Antra, tarptautinės teisės aktuose, pavyzdžiui, Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairėse (toliau – Rijado gairės), akcentuojama, kad ne-

pilnamečių nusikalstamumo prevencija yra esminė nusikaltimų prevencijos visuomenėje dalis (Rijado gairės, 1990). Efektyvus reagavimas į nepilnamečių delinkventinių elgesį, pavyzdžiui, psichiką veikiančių medžiagų vartojimą, viešosios tvarkos, kitus teisės pažeidimus, būrimąsi į grupes, pasižyminčias destruktivia veikla, ir kt., sudaro prielaidas užkirsti kelią nepilnamečių kriminogeninių veiksmų formavimuisi, taip pat kuriamos tinkamos socializacijos sąlygos (Uscila, 2020, p. 20–21). Šiuo aspektu itin svarbus prevencinių tinkamų ir laiku vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių, kurios numatytos Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme (Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, 2007), taikymas. Šiame įstatyme nustatyta, kad Lietuvoje gali būti taikomos tokios minimalios priežiūros priemonės: „1) lankytis pas specialistą; 2) lankyti vaikų dienos centrą ar kitą švietimo, kultūros, sporto, socialines ar kitas paslaugas teikiančią arba darbinę veiklą bendruomenėje vykdančią įstaigą ar organizaciją, tarp jų nevyriausybinę organizaciją [...]; 3) tęsti mokymąsi toje pačioje ar kitoje bendrojo ugdymo mokykloje arba profesinio mokymo įstaigoje pagal privalomojo švietimo programas; 4) dalyvauti sporto, menų ar kitoje terapijoje, konkrečiose valstybės, savivaldybių institucijų, įstaigų, įmonių, organizacijų ir nevyriausybinių organizacijų vykdomose neformaliojo vaikų švietimo, elgesio keitimo, socialinio ugdymo, prevencijos programose, kuriomis siekiama įgyvendinti šio įstatymo tikslus ir teigiamai veikti vaiko elgesį; 5) gydytis psichikos ir elgesio sutrikimus dėl psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, patologinį potraukį azartiniams lošimams, kitus įpročių ir potraukių sutrikimus; 6) dalyvauti mediacijos procese; 7) atlikti bendruomenei arba švietimo ar kitai įstaigai ar institucijai naudingą veiklą.“ Lietuvoje taikytų minimalios priežiūros priemonių tyrimo rezultatai rodo, kad 2019 m. dažniausiai buvo taikytas įpareigojimas lankytis pas specialistą. Tyrimas taip pat parodė, kad viena iš rečiausiai taikomų minimalios priežiūros priemonių yra mediacija, kuri 2019 m. buvo taikyta vos 20 kartų. Be to, tyrimo rezultatai atskleidė, kad Lietuvoje yra keli šimtai mediatorių, tačiau itin trūksta įvairių specialistų tinkamai įgyvendinti minimalios priežiūros priemones, pavyzdžiui, psichologų, vaikų psichiatrių, socialinių pedagogų, šeimos psichoterapeutų, elgesio keitimo, socialinio ugdymo programų specialistų (programų vadovų); mobilaus darbo su jaunimu darbuotojų, platesnio ir įvairesnio profilio specialistų ir kt. (Uscila, 2020, p. 49). Užsienio šalių patirtis rodo, kad tinkamas reagavimas į nepilnamečių delinkventinių elgesį būdas yra pasiūlyti aukos ir nusikaltusiojo mediacijos procedūrą, kurioje nepilnamečiai dažniausiai sutinka dalyvauti tikėdamiesi išvengti bausmės ir bylos nagrinėjimo teisme. Tačiau vykstant mediacijos procesui jaunuoliai dažnai pakeičia savo nuomonę ne tik apie patį procesą, bet ir apie nukentėjusį asmenį. Per bendrus pokalbius nusikaltimo auka praranda anonimiškumą ir tampa realiu asmeniu, kuris dėl nepilnamečio veiksmų patyrė skausmą ir žalą. Dalyvavimas mediacijos procese padeda greičiau įsisąmoninti, kad asmuo, kuriam buvo padarytas nusikaltimas, patyrė ne tik materialinius nuostolius, bet ir skausmą, baimę ir kt. Nepilnamečiai pažeidėjai, atlyginę nusikaltimu padarytą žalą, dažnai

sulaukia teigiamos nukentėjusiųjų reakcijos. Pabrėžtina, kad teigiami rezultatai pasiekiami ir dėl to, kad per šį procesą nusikaltimą padaręs asmuo nėra pasmerkiamas, o yra laikomas asmeniu, kuris suklydo ir gali pasitaisyti. Moksliniai tyrimai taip pat atskleidžia, kad sąmoningumo jausmas atsiranda dėl to, kad taikant mediaciją santykinai greičiau negu teismo proceso metu reaguojama į padarytą nusikalstamą veiką (Žukauskaitė, 2012).

Ir trečia, efektyvų BK numatyto nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės paskirties ir ypatumų įgyvendinimą gali užtikrinti tik kvalifikuoti, turintys specialių žinių ir reikiamos patirties teisėjai, prokurorai, advokatai ir kiti su nepilnamečių baudžiamosios bylomis dirbantys praktikai. Tinkamai kvalifikacijai ir įgyti specialių žinių gana reikšmingas yra teisėjų, prokurorų, advokatų ir kitų su nepilnamečių baudžiamosios bylomis dirbančių praktikų nuolatinis kvalifikacijos vaikų socialinės brandos klausimais tobulinimas. Vienas iš BK 8o straipsnyje numatytų nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės paskirties elementų yra reikalavimas, kad nepilnamečių baudžiamoji „atsakomybė turi atitikti šių asmenų amžių ir socialinę brandą“. Raidos psichologijoje sėkmingi paauglystės įveikos kriterijai išskiriami apibrėžtas ir integruotas tapatumas, autonomiškumas ne tik nuo tėvų, bet ir bendraamžių grupėse (Butkus, 2017, p. 78). Vertinant kognityvinius ir psichosocialinius asmens brandos požymius pabrėžiama, kad asmuo gali nuspręsti elgtis netinkamai tiek dėl kognityvinių trūkumų, pavyzdžiui, žemo intelekto, logikos klaidų ir kt., tiek dėl socialinių ar emocinių veiksnių, pavyzdžiui, impulsyvumo ar pasidavimo kitų įtakai. Paaugliai ir suaugę asmenys skirtingai pasveria iš elgesio gaunamą naudą ir galimus nuostolius. Nebrandūs individai labiau orientuojasi į greitai gaunamą naudą, savo ruožtu brandūs asmenys yra orientuoti į ateitį, jiems būdinga savirefleksija ir gebėjimas prieš veikiant įvertinti situaciją, numatyti elgesio padarinius ir pan. (Ušėlė, Dobrynina, 2012). Atsižvelgiant į tai, pozityviai vertintina Teisėjų tarybos iniciatyva į kasmetinius teisėjų kvalifikacijos tobulinimo ir mokymų temų sąrašus įtraukti klausimus, susijusius su psichologiniais nepilnamečių nusikalstamo elgesio ypatumais, teismo psichiatrijos, psichologijos ekspertizės klausimais ir pan. (pavyzdžiui, Dėl 2022 m. teisėjų mokymų ..., 2021; Dėl 2021 m. teisėjų mokymų ..., 2020). Be to, reikiamą patirtį nagrinėjant nepilnamečių baudžiamąsias bylas leidžia įgyti LAT, kai kurių apygardų ir apylinkių teismų teisėjų specializacija (nepilnamečių baudžiamosios bylos), taip pat prokurorų specializacija nepilnamečių justicijoje (įtariamieji nepilnamečiai ir nukentėję nuo fizinio ir psichinio smurto mažamečiai).

Apibendrinant šią straipsnio dalį galima konstatuoti, per pastaruosius penkerius metus laisvės atėmimo ir arešto bausmių skyrimas nepilnamečiams, taip pat įkalintų nepilnamečių skaičius Lietuvoje nuosekliai mažėjo. Kita vertus, nemažą dalį įkalintų nepilnamečių sudaro asmenys, nuteisti už nesmurtinių nusikalstamų veikų (dažniausiai vagysčių) padarymą, o tai rodo, jog yra prielaidų dar labiau sumažinti įkalintų nepilnamečių skaičių. Siekiant šio tikslo būtina sistemiškai ir kompleksiskai įgyvendinti teises, prevencines-organizacines, švietimo priemones ir metodus, pa-

vyzdžiui, siaurinti baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo taikant realią laisvės atėmimo bausmę galimybes, plėtoti minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių, pavyzdžiui, mediacijos ir pan., taikymą, tobulinti teisėjų, prokurorų, advokatų ir kitų su nepilnamečių baudžiamosiomis bylomis dirbančių praktikų kvalifikaciją, ir kt.

2. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų reikšmė bausmės (*inter alia*, arešto bausmės) vykdymui atidėti

Jungtinių Tautų standartinėse minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklėse (toliau – Pekino taisyklės) nurodoma, kad svarbiausi nepilnamečių teisenos uždaviniai yra prisidėti prie nepilnamečio gerovės ir proporcingumo principas, kuris reiškia, kad reikėtų susilaikyti nuo baudžiamųjų sankcijų, daugiausia realizuojančių atpildą ir atsižvelgiančių vien į pažeidimo sunkumą. Bausmė nepilnamečiams turėtų būti pagrįsta ne tik pažeidimo sunkumu, bet ir asmeninėmis nepilnamečio aplinkybėmis (Pekino taisyklės, 1985). Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklėse (toliau – Havanos taisyklės) nustatyta, kad įkalinimas taikytinas tik kaip paskutinė priemonė ir turėtų trukti minimalų būtiną laiką ir būti taikomas tik išskirtiniais atvejais. Sankcijos trukmė, neatmesdama nepilnamečio paleidimo anksčiau laiko galimybes, turėtų nustatyti teisminė valdžia (Havanos taisyklės, 1990).

Įvairios Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijos taip pat pabrėžia ilgalaikę jauno žmogaus gyvenimo perspektyvą, neleidžiančią trumparegiškoms valstybės politikos priemonėmis populistiskai reaguoti į vieną ar kitą visuomenę sukrėtusį rezonansinį įvykį ir būtinai kažko imtis. Dažniausiai – tiesiog griežtinti sankcijas ir numatyti daugiau laisvę ribojančių priemonių, kurios bendros padėties nepakeičia. Šie tarptautiniai įsipareigojimai sudaro prielaidas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumams, įtvirtintiems BK XI skyriuje „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai“ (Sakalauskas, 2013, p. 9). BK 8o straipsnyje nustatyta, kad nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtis yra: „1) užtikrinti, kad atsakomybė atitiktų šių asmenų amžių ir socialinę brandą; 2) riboti laisvės atėmimo bausmės ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo šiems asmenims galimybes; 3) padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį derinant baudimą už padarytą nusikalstamą veiką su jo asmenybės ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priežasčių šalinimu; 4) sulaukyti nepilnamečių nuo naujų nusikalstamų veikų padarymo.“ Sugretinus bendrąsias baudžiamosios atsakomybės nuostatas su nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumais, matyti, kad pastaraisiais daugiausia dėmesio skiriama asmeniui, kitaip tariant – individualiai prevencijai (Sakalauskas, 2013, p. 20). Vienas iš nepil-

namečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų įgyvendinimą užtikrinančių institutų yra bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiui.

Bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiui – sąlyginė atleidimo nuo bausmės rūšis, kai nepilnamečiam asmeniui atidedamas paskirtos bausmės vykdymas nustatant bandomąjį laikotarpį, per kurį turi būti vykdomos teismo paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės ir kitos pareigos (pagal Švedas *et al.*, 2020, p. 241). Bausmės vykdymo atidėjimo pilnamečiams ir nepilnamečiams institutas nuo pat BK patvirtinimo 2000 m. patyrė nuolatinės optimalaus teisinio reguliavimo modelio paieškas (Švedas *et al.*, 2020, p. 242; Švedas, Levon, 2022, p. 11). 2003 m. įsigaliojusioje BK 92 straipsnio redakcijoje buvo nustatyta, kad nepilnamečiams gali būti atidedamos baudos, arešto ar laisvės atėmimo bausmės. 2004 m. liepos 5 d. BK pakeitimo ir papildymo įstatymu Nr. IX-2314 bausmės vykdymo atidėjimo taikymo galimybės nepilnamečiams buvo tiek susiaurintos paliekant šio instituto taikymo galimybę tik paskyrus laisvės atėmimo bausmę, tiek ir išplėstos numatant šio instituto taikymo galimybę už vieną arba kelis tyčinius nusikaltimus. Toks pakeitimas buvo motyvuojamas tuo, kad atidedant trumpalaikių baudos ar arešto bausmių vykdymą nėra visiškai įgyvendinami šių bausmių tikslai, nėra greito ir efektyvaus kaltininko nubaudimo, dažnai be reikalo užtęsiamas baudžiamosios atsakomybės realizavimo terminas, faktiškai nutrūksta ryšys tarp kaltininko padarytos nusikalstamos veikos ir valstybės taikomos prievartos priemonių (Aiškinamasis raštas... 2004). 2019 m. birželio 27 d. BK pakeitimo ir papildymo įstatymu Nr. XIII-2263 ir vėl numatyta galimybė atidėti ir arešto bausmės vykdymą. Taigi, remiantis galiojančiu teisiniu reglamentavimu numatyta, kad nepilnamečiams gali būti atidedamas arešto ir laisvės atėmimo bausmės vykdymas. Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams statistika rodo, kad 2020 m. laisvės atėmimo bausmės vykdymas buvo atidėtas 76 nepilnamečiams, o arešto bausmės vykdymas atidėtas 10 nepilnamečių; 2021 m. – atitinkamai 81 nepilnamečiui ir 13 nepilnamečių.

Pažymėtina, kad bausmės vykdymo atidėjimo taikymo sąlygos, BK numatytos pilnamečiams ir nepilnamečiams, yra gana skirtingos. Antai, bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiui gali būti taikomas nepriklausomai nuo padarytos nusikalstamos veikos rūšies, taip pat nusikaltimo sunkumo, jo pavojingumo pobūdžio ar laipsnio. Be to, arešto bausmės vykdymo atidėjimas pilnamečiams asmenims pagal BK 75 straipsnį gali būti taikomas tik tada, kai asmuo yra *pirmą kartą nuteistas arešto bausme*³. O nepilnamečiams BK 92 straipsnyje nenumatyta tokios sąlygos. Reikšmingų įstatymų leidėjas numatė ir paskirtos laisvės atėmimo bausmės trukmės skirtumų, pavyzdžiui, bausmės vykdymo atidėjimas pilnamečiui gali būti taikomas, jei teismas paskyrė laisvės atėmimą ne daugiau kaip šešeriems me-

3 Apie sąlygos „pirmą kartą nuteistas arešto bausme“ turinį plačiau žr.: Švedas, G., Levon, J. (2022). Arešto bausmės vykdymo atidėjimo instituto probleminiai aspektai Lietuvoje. *Teisė*, 123, 13–15.

tams už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus arba ne daugiau kaip ketveriems metams už vieną ar kelis nesunkius ar apysunkius tyčinius nusikaltimus; o nepilnamečiams laisvės atėmimo trukmė už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus nėra ribojama, o už vieną ar kelis tyčinius nusikaltimus laisvės atėmimas gali būti paskirtas ne daugiau kaip penkeriems metams, ir kt.

BK 92 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad teismas, skirdamas arešto bausmės vykdymo atidėjimą, turi įvertinti, ar yra pakankamas pagrindas manyti, kad arešto bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo. Baudžiamasis įstatymas nenustato baigtinio ar bent pavyzdinio sąrašo aplinkybių, kurias šiuo atveju privalo įvertinti teismas. O žemesnės instancijos teismų praktika rodo, kad arešto bausmės vykdymo atidėjimo taikymas motyvuojamas gana skirtingai. Pavyzdžiui, kai kuriuose sprendimuose teismai akcentuoja ankstesnį asmens teistumą (arba jo nebuvimą) ir padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį: „<...> teisiamas pirmą kartą, padarė nesunkų nusikaltimą, būdamas nepilnametis, manytina, kad šioje byloje A. M. atžvilgiu galima taikyti BK 92 straipsnio nuostatas <...>“ (Vilniaus miesto apylinkės teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-2077-369/2021). Kituose teismų sprendimuose atidedant arešto bausmės vykdymą pabrėžiamos nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygos, pavyzdžiui: „<...> teismas, įvertinęs A. K. padarytų nusikalstamų veikų pobūdį ir pavojingumo visuomenei laipsnį, individualizavęs nusikalstamas veikas, jų padarymo aplinkybes bei jas įvykdžiusį asmenį, atsižvelgęs į tai, kad A. K., būdama itin jauno amžiaus, padarė keturias nusikalstamas veikas, kurios priskirtinos apysunkiems nusikaltimams <...> gyvena šeimoje, kuri dėl socialinių įgūdžių stokos ir vaikų nepriežiūros įrašyta į socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitą, konstatuoja, jog A. K. nusikalstamiems polinkiams pakeisti skirtina švelniausia BK 180 straipsnio 1 dalies ir 181 straipsnio 1 dalies sankcijose numatyta bausmė – areštas, jos dydį nustatant artimą BK 49 straipsnio 3 dalyje nurodytam šios bausmės minimumui ir atidedant paskirtos bausmės vykdymą paskiriant intensyvią priežiūrą <...>“ (Telšių apylinkės teismo Mažeikių rūmų nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-198-1131/2022). Dar kituose teismų sprendimuose atidedant arešto bausmės vykdymą akcentuojama ir tai, ar asmuo mokosi, pavyzdžiui: „<...> atsižvelgiant į tai, kad L. P. teisiamas pirmą kartą, mokosi, yra pakankamas pagrindas manyti, jog bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo, atidedant jos vykdymą ir paskiriant intensyvią priežiūrą <...>“ (Utenos apylinkės teismo Utenos rūmų nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-562-373/2021), arba įvertinamas nepilnamečio elgesys iki nusikalstamos veikos padarymo: „<...> kaltinamajam skirtina mažesnė nei vidurkis arešto bausmė (BK 49, 61 straipsniai), bausmę mažinant 1/3 (BK 64¹ straipsnis), paskirtos arešto bausmės vykdymą atidedant, atsižvelgiant į jo elgesio priešistorę <...>“ (Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. eN1-2871-673/2021).

Reikia pažymėti, kad LAT jurisprudencijoje taikant BK 92 straipsnį yra išaiškinimų, kaip ir ką turi įvertinti teismas, sprendamas, ar yra pakankamas pagrin-

das manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo. „Spręsdami šį klausimą, teismai vadovaujasi bendraisiais bausmės skyrimo ir bausmės paskirties pagrindais“ (LAT kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-217-976/2018). Šio klausimo išsprendimas priklauso nuo konkrečių aplinkybių, reikalaujančių individualaus teisinio vertinimo, kuris atliekamas įvertinus aplinkybes, susijusias tiek su padaryta nusikalstama veika, tiek su nuteistojo asmenybe. Būtina įvertinti tiek nusikalstamos veikos pobūdį, pavojingumo laipsnį, nusikalstamos veikos padarymo priežastis, tiek kaltininko vaidmenį darant nusikalstamą veiką, jo asmenybės teigiamas ir neigiamas savybes, elgesį šeimoje ir visuomenėje, elgesį prieš nusikalstamos veikos padarymą, darant nusikalstamą veiką, tiek jo elgesį po nusikalstamos veikos padarymo, taip pat ar pasikeitė nuteistojo elgesys po nusikalstamos veikos padarymo (ar suprato padarytų nusikalstamų veikų pavojingumą ir kritiškai vertina savo elgesį, pripažįsta kaltę, nesistengia išvengti atsakomybės ir kt.). Šių aplinkybių įvertinimas leidžia daryti išvadą, ar nuteistojo nusikalstama veika padaryta atsitiktinai, nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, dėl kitų asmenų įtakos, ar nuteistajam apskritai būdingos antisuomeninės nuotaikos, yra ryškių polinkių daryti nusikalstamas veikas, ar kaltininkas yra toks pavojingas, kad jo neizoliavus nuo visuomenės gali kilti grėsmė visuomenės, jos narių saugumui ir pan. (LAT kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-391/2013, Nr. 2K-222-511/2021 ir Nr. 2K-29-976/2022).

Pažymėtina, kad baudžiamosios teisės doktrinoje buvo pareikšta ir diskutuotina nuomonė, kad sprendžiant dėl bausmės vykdymo atidėjimo pilnamečiams asmenims nereikėtų vertinti tokių aspektų kaip asmens šeiminiis statusas, išsilavinimas, einamos pareigos, nes tai iš esmės prieštarauja konstitucinėms vertybėms, asmenų lygybės principui. Asmuo turi būti teisiama už tai, kokią nusikalstamą veiką padarė, o ne už tai, ko pasiekė ar nepasiekė gyvenime (Simanaitytė, 2016, p. 211). Straipsnio autorių nuomone, toks požiūris gali būti diskutuojamas tik dėl pilnamečių asmenų. O taikant bausmės (*inter alia*, arešto bausmės) vykdymo atidėjimą nepilnamečiams būtina įvertinti tiek aplinkybes, susijusias su padaryta nusikalstama veika, tiek ir aplinkybes, kurios yra susijusios su nepilnamečio asmenybe. Tokia nuomonė grindžiama tuo, kad teismas, taikydamas bausmės (*inter alia*, arešto bausmės) vykdymo atidėjimą nepilnamečiams: pirma, turi atsižvelgti į BK 80 straipsnyje numatytą nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtį (ir ypač į vieną jos aspektą – tai reikalavimą „riboti laisvės atėmimo bausmės ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo šiems asmenims galimybes“); antra, turi vadovautis ne tik bendrais bausmių skyrimo pagrindais ir BK 54 straipsnio 2 dalyje išvardytomis aplinkybėmis, bet ir BK 91 straipsnyje numatytais bausmių skyrimo nepilnamečiui ypatumais, kurie reikalauja, jog teismas taip pat turi atsižvelgti į: „1) nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygas; 2) nepilnamečio sveikatos būklę ir socialinę brandą; 3) anksčiau taikytas poveikio priemones ir jų veiksmingumą; 4) nepilnamečio elgesį po nusikalstamos veikos padarymo“.

Apibendrinant šią straipsnio dalį galima konstatuoti, kad bausmės (*inter alia*, arešto bausmės) vykdymo atidėjimas nepilnamečiui gali būti taikomas nepriklausomai nuo padarytos nusikalstamos veikos rūšies, taip pat nusikaltimo sunkumo, jo pavojingumo pobūdžio ar laipsnio. Taikydamas arešto bausmės vykdymo atidėjimą teismas turi konstatuoti, kad yra pakankamas pagrindas manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo. Tai reiškia, kad teismas, vadovaudamasis bendraisiais bausmių skyrimo pagrindais (BK 54 straipsnis) ir bausmių skyrimo nepilnamečiui ypatumais (BK 91 straipsnis), turi įvertinti LAT ir žemesnės instancijos teismų jurisprudencijoje pakankamai išsamiai išvardytas aplinkybes, susijusias su padaryta nusikalstama veika, tiek ir aplinkybes, susijusias su nepilnamečio asmenybe.

3. Intensyvios priežiūros skyrimo, atidedant arešto bausmės vykdymą nepilnamečiams, probleminiai aspektai

BK 92 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „nepilnamečiui, nuteistam arešto bausme, teismas gali atidėti paskirtos bausmės vykdymą nuo vieno mėnesio iki devynių mėnesių ir paskirti jam intensyvią priežiūrą – nepilnamečio buvimo vietos pagal nustatytą laiką kontrolę elektroninio stebėjimo priemonėmis“. Tokia baudžiamosios įstatymo formuluotė nėra pakankamai tiksli ir kelia klausimų dėl intensyvios priežiūros skyrimo. Pirma, pažymėtina, kad intensyvios priežiūros taikymas numatytas tik arešto bausmės vykdymo atidėjimo atveju. J. Prapiesčio nuomone, sukurta paradoksali situacija, kai atidedant laisvės atėmimo bausmės vykdymą, kuris skiriamas pavojingesnių nusikalstamų veikų – nusikaltimų atvejais, negu arešto bausmės vykdymo atidėjimas, intensyvi priežiūra negali būti skiriama (Švedas *et al.*, 2020, p. 252). Antra, nėra aišku, ar intensyvios priežiūros skyrimas yra privalomas taikant arešto bausmės vykdymo atidėjimą. Pavyzdžiui, baudžiamosios teisės doktrinoje teigiama, kad „BK 92 straipsnyje nustatyta, kad taikant bausmės vykdymo atidėjimą nuteistam arešto bausme nepilnamečiui jam paskiriama intensyvi priežiūra“ (Švedas *et al.*, 2020, p. 252). S. Nikartas ir S. Bikelis, dar vertindami įstatymo projektą, priminė, kad tarptautiniai dokumentai įtvirtina minimalios intervencijos nepilnamečių pažeidėjų atžvilgiu principą, kuris reiškia, kad valstybėse turi būti taikoma kuo mažiau asmens laisvei suvaržyti skirtų baudžiamųjų priemonių, prioritetą teikiant pagalbai ir resocializacijai. Suaugusiųjų bylose teisingas atpildas ir baudžiamosios sankcijos gali būti laikomos tikslingomis, o nepilnamečių bylose prioritetas visada turėtų būti teikiamas jaunuolio gerovės ir ateities užtikrinimo interesui. Atsižvelgiant į tai, intensyvią priežiūrą nepilnamečiams siūloma taikyti tik išskirtiniais atvejais, pavyzdžiui, atsižvelgus į nusikaltimo sunkumą, pakarto-

tinio elgesio riziką, kai yra realus pavojus kitų asmenų gyvybei ir sveikatai ir pan. (Nikartas, Bikelis, 2019, p. 25–26).

Elektroninis stebėjimas (arba monitoringas)⁴ dažnai vadinamas priemonė, kurios tikslas yra garantuoti visuomenės saugumą minimalios intervencijos į asmens laisvę priemonėmis, taip užtikrinti veiksmingą nuteistųjų kontrolę ir užkirsti kelią teisės pažeidimų recidyvui tam tikra prasme atimant galimybę „kenkti“ (Mesonienė, 2004, 50–51). Lietuvos baudžiamosios teisės ir bausmių vykdymo doktrinoje intensyvios priežiūros institutas yra sulaukęs abejonių dėl jo atitikties proporcingumo ir individualizavimo, veiksmingumo ir ekonomiškumo principams, taip pat pabrėžiant nemažą šios priemonės taikymo kainą, jos taikymo tikslingumą tik „pozityviam klientui“ ir tik tada, kai asmens nusikalstamo elgesio rizika susijusi su buvimu tam tikrose vietose arba realia grėsme konkreitiems asmenims. Be to, atsižvelgiant į tai, kad elektroninis monitoringas yra viena iš labiausiai asmens laisvę ribojančių įkalinimo alternatyvų, siūloma teismui palikti diskrecinę teisę nuspręsti dėl šios priemonės taikymo remiantis tokiais kriterijais kaip nusikalstamos veikos pobūdis, kaltininko asmenybė, pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos veiksniai, duomenys apie grėsmę kitų asmenų gyvybei, sveikatai, turtui ir pan. (plačiau žr.: Nikartas, Bikelis, 2019; Sakalauskas *et al.*, 2020; Švedas, Levon, 2022; kt.).

O elektroninio monitoringo taikymo nepilnamečiams ypatumai Lietuvos doktrinoje plačiau nenagrinėti. Užsienio doktrinoje, įvardijant potencialias rizikas, kurias gali sukelti neapgalvotas šios priemonės taikymas nepilnamečiams ir jauniems asmenims, siūloma nustatyti, kad pagrindiniai šios priemonės taikymo kriterijai turėtų būti padarytos nusikalstamos veikos pavojingumas ir aplinkybės, taip pat vaiko poreikiai ir asmeninės savybės. Tokie kriterijai atitinka Pekino taisyklių reikalavimus, kuriuose pabrėžiama, kad bausmė visada turi būti proporcinga ne tik pažeidimo sunkumui ir aplinkybėms, bet ir nepilnamečio ir visuomenės poreikiams. Nepilnamečio laisvė gali būti ribojama tik atidžiai išnagrinėjus visas aplinkybes ir nustačius tik kiek įmanoma mažesnius ribojimus (Párkányi, Hucklesby, 2021a, p. 22–23). A. Drakšienės nuomone, atidėjus bausmės vykdymą, yra įgyvendinama valstybės prievarta, nes suvaržomos nepilnamečio asmens laisvės. Tačiau, kartu taikant auklėjamojo pobūdžio ir kitas priemones, yra siekiama keisti jo gyvenimo būdą, stengiamasi padėti jam integruotis į socialinę aplinką. Taigi, bausmės vykdymą atidedant, įgyvendinamos dvi priešingos valstybės funkcijos. Neišvengiamai kyla šių funkcijų prioriteto klausimas, ir šiuo atveju prioritetas turi būti teikiamas tarptautinių teisės aktų reikalavimams, kurie akcentuoja nepilnamečio interesus (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 355).

4 Šiame straipsnyje kaip sinonimai vartojami elektroninio stebėjimo ir elektroninio monitoringo terminai.

Nagrinėjant elektroninio monitoringo taikymo nepilnamečiams perspektyvas taip pat dažnai primenama, kad tarptautinės teisės aktai nurodo, jog svarbiausia nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonė yra vaikų socialinė integracija. Pagrindinės socialinės integracijos erdvės yra šeima, mokykla, profesinis mokymas, darbo rinka ir kt., kurios turi atlikti lemiamą vaidmenį vaiko socialinėje integracijoje, mokydamos pagrindinių vertybių ir puoselėdamos prasmingus santykius. Pavyzdžiui, Rijado gairėse nurodoma, kad šeima yra pagrindinis visuomenės elementas, atsakingas už pirminę vaiko socializaciją. Be to, pabrėžiant šeimos vaidmenį, kurį ji atlieka įgyvendinant vaiko socializaciją, taip pat vienodai svarbiu pripažįstamas jaunų asmenų ateities vaidmuo, jų pareigos, reiškiniai ir bendradarbiavimas visuomenėje. Jauni asmenys visuomenėje turi vaidinti aktyvų vaidmenį ir būti visaverčiai partneriai, jie neturėtų būti laikomi tik socializacijos ar kontrolės objektais (Rijado gairės, 1990). Atsižvelgiant į tai, užsienio doktrinoje rekomenduojama vaikams padėti ir vadovauti jų integracijos procesui, tačiau tai turėtų būti reaguojantis, o ne kontroliuojantis ryšys tarp pagalbos teikėjo ir pagalbos gavėjo (Párkányi, Hucklesby, 2021a, p. 22–23). Olandijoje atlikto elektroninio monitoringo nepilnamečiams tyrimo rezultatai rodo, kad būtent šios priemonės taikymas užtikrina bendruomenės pagrindu vykdomą intervenciją, leidžia vaikams plėtoti savo išorinius socialinius ryšius ir santykius su šeimos nariais, o išorinis stebėjimas leidžia tėvams atitrūkti nuo kontrolės vaidmens ir tobulinti vaikų auklėjimo įgūdžius. Tyrimas taip pat atskleidė, kad taikant elektroninį monitoringą tėvai patys tarsi tampa monitoringo subjektais, įgyja tam tikras su tuo susijusias pareigas, pavyzdžiui, priminti vaikui įkrauti įrenginį, ir pan. Atsižvelgiant į tai, užsienio šalyse jau siūloma nustatyti lūkesčių tėvų atžvilgiu ribas, siekiant užtikrinti, kad pastarieji nebūtų baudžiami pagal savo vaikų nuosprendžius (Párkányi, Hucklesby, 2021a, p. 34–35).

JAV atlikti tyrimai iškėlė probleminius aspektus, susijusius elektroninio monitoringo taikymo instrukcijų, kurios neretai susideda iš nepilnamečiams sunkiai suprantamų sąlygų ir reikalaujančių tam tikro išsilavinimo lygio, skaitymo ir teksto suvokimo gebėjimų. Be to, tuo pat metu nepilnamečiams taikomos probacijos ir atskirai elektroninio monitoringo taisyklės, o tai priverčia nepilnamečius ir jų šeimų narius tuo pat metu laikytis daugelio įvairių taisyklių (Electronic monitoring of youth ..., 2017, p. 11). Pažymėtina, kad Lietuvoje nepilnamečiui taikomos intensyvios priežiūros atveju jo atstovas pagal įstatymą taip pat iš esmės tampa tokios priežiūros subjektu, nes Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo (Probacijos įstatymas, 2012) (toliau – ir Probacijos įstatymas) 16 straipsnyje numatomos nepilnamečio atstovo pagal įstatymą specialios pareigos: „1) teikti probuotojui informaciją, būtiną nepilnamečio probuojamojo rizikos vertinimui atlikti; 2) atvykti į probacijos tarnybą kartu su nepilnamečiu probuojamuoju per tris darbo dienas nuo teismo nuosprendžio, kuriuo nepilnamečiam probuojamajam paskirta probacija, įsiteisėjimo ar probuotojo šaukimo gavimo; 3) rūpintis, kad nepilnamečis

probuojamasis vykdytų probacijos sąlygas ir dalyvautų probuojamojo resocializacijoje; 4) teikti informaciją probuotojui apie nepilnamečiam probuojamajam taikomų probacijos sąlygų vykdymą; 5) bendradarbiauti su probuotoju sprendžiant nepilnamečio probuojamojo resocializacijos klausimus.“ Be to, kai nuteistasis yra nepilnametis, su elektroninio monitoringo prietaiso naudojimo instrukcija pasirašytinai supažindinamas ir jo atstovas pagal įstatymą.

Dar viena iš svarbiausių socialinės integracijos erdvių vaiko gyvenime yra mokykla. Tarptautinės teisės aktuose nurodoma, kad visuomeninis švietimas turėtų būti prieinamas visiems jauniems asmenims. Be savo akademinės ir profesinio mokymo veiklos, švietimo sistemos turėtų atkreipti išskirtinį dėmesį į tokius dalykus: a) pagrindinių vertybių mokymą ir pagarbos ugdymą vaiko kultūriniam identitetui, socialinėms tos šalies, kurioje vaikas gyvena, vertybėms, civilizacijoms, skirtingoms nuo tos, kurioje gyvena vaikas, taip pat žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms; b) jaunų žmonių asmenybės, jų talentų, protinių ir fizinių gebėjimų stiprinimą ir ugdymą; c) jaunų asmenų įtraukimą į švietimą kaip aktyvių ir naudingų dalyvių, o ne paprastų šio proceso objektų, ir kt. (Rijado gairės, 1990). Kai kurių užsienio autorių nuomone, elektroninis monitoringas neretai apsunkina nepilnamečių veiklą mokykloje, pavyzdžiui, trukdo įsitraukti į skatinamą sportinę veiklą, nes kyla rizika pakenkti elektroninio monitoringo įrangai. Tokiu būdu elektroninis monitoringas gali tapti kliūtimi užsiimti vaiko pasirinkta sporto šaka, pavyzdžiui, dalyvauti komandinio ar kovinio sporto šakose (Párkányi, Hucklesby, 2021a, p. 36–38). Tiesa, Lietuvoje pažymima, kad naujos kartos elektroninio stebėjimo prietaisai yra saugūs naudoti ir nekelia pavojaus gyvybei bei sveikatai, neskleidžia neleistinų elektromagnetinių trikdžių, nedaro poveikio aplinkoje esantiems tretiesiems asmenims. Jie yra suprojektuoti atsižvelgus į žmogaus anatomiją ir pritaikyti dėvėti ant kojos kulkšnies, netrukdo nešiojant avalynę, atitinka tarptautinius komforto standartus ir didžiausio dydžio sveria iki 300 gramų (Intensyvios priežiūros taikymas – alternatyva bausmės atlikimui, 2022). Kita vertus, ir Lietuvoje intensyvi priežiūra nepilnamečiui gali kelti didelių nepatogumų mokymosi metu ir užklausinėje veikloje, nes Probacijos įstatymo 16 straipsnyje numatytas itin ribotas sąrašas atvejų, kada intensyvios priežiūros metu elektroninio stebėjimo prietaisais nuo nuteistojo gali būti nuimamas: „1) kai elektroninio stebėjimo įtaisais trukdo nuteistajam teikti asmens sveikatos priežiūros paslaugas; 2) kai dėl elektroninio stebėjimo įtaiso gedimo būtina jį pakeisti nauju; ir 3) kai nuteistajam taikoma kardomoji priemonė – suėmimas.“

Užsienio doktrinoje taip pat atkreipiamas dėmesys ir į asmens duomenų apsaugos teisinį reglamentavimą, nes elektroniniai stebėjimo prietaisai surenka didžiulį kiekį informacijos apie jaunimo buvimo vietą, veiklą ir judėjimą (Electronic monitoring of youth ..., 2017, p. 9). Be to, gana dažnai nurodomas ir dar vienas elektroninio monitoringo taikymo nepilnamečiams trūkumas – tai nepilnamečio stigmatizavimas, pasireiškiantis kitų asmenų patyčiomis, baime būti paženklintam

nusikaltėliu ir kt. Visa tai daro neigiamą įtaką jauno asmens gyvenimo kokybei, bendravimui mokykloje, psichinei sveikatai dėl gėdos, kuri patiriama dėl nešiojamų elektroninio monitoringo prietaisų, taip pat sulaukiamo didesnio policijos dėmesio (Párkányi, Hucklesby, 2021b, p. 35; Párkányi, Hucklesby, 2021a, p. 35).

Taigi, tarptautinės teisės aktų rekomendacijos ir reikalavimai, kitų valstybių patirtis, užsienio doktrina ir tyrimų rezultatai leidžia teigti, kad intensyvi priežiūra (kontrolė elektroninio stebėjimo priemonėmis) nepilnamečiams turėtų būti taikoma tik išskirtiniais atvejais. Apibendrinant šią straipsnio dalį, galima konstatuoti, kad dabartinė BK 92 straipsnio formuluotė dėl intensyvios priežiūros taikymo nepilnamečiui skiriant arešto bausmės vykdymo atidėjimą nėra pakankamai aiški, todėl ją būtina patikslinti, nustatant, kad intensyvios priežiūros skyrimas nepilnamečiui taikant arešto bausmės vykdymo atidėjimą yra teismo diskrecinė teisė, kurią teismas įgyvendina atsižvelgdamas į nusikaltimo sunkumą ir pobūdį, nepilnamečio kaltininko asmenybę ir jo resocializacijos poreikius, pakartotinio elgesio riziką, kai yra realus pavojus kitų asmenų gyvybei ir sveikatai.

Išvados

Apibendrinant straipsnį galima padaryti tokias esmines išvadas:

1. Per pastaruosius penkerius metus laisvės atėmimo ir arešto bausmių taikymas nepilnamečiams, taip pat įkalinčių nepilnamečių skaičius Lietuvoje nuosekliai mažėjo. Kita vertus, nemažą dalį įkalinčių nepilnamečių sudaro asmenys, nuteisti už nesmurtinių nusikalstamų veikų (dažniausiai už vagysčių) padarymą, o tai rodo, jog yra prielaidų dar labiau sumažinti įkalinčių nepilnamečių skaičių. Siekiant šio tikslo būtina sistemiškai ir kompleksiskai įgyvendinti teises, prevencines-organizacines, švietimo priemones ir metodus, pavyzdžiui, siaurinti baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo taikant realią laisvės atėmimo bausmę galimybes, plėtoti minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių, pavyzdžiui, mediacijos ir pan., taikymą, tobulinti teisėjų, prokurorų, advokatų ir kitų su nepilnamečių baudžiamosiomis bylomis dirbančių praktikų kvalifikaciją, ir kt.

2. Bausmės (*inter alia*, arešto bausmės) vykdymo atidėjimas nepilnamečiui gali būti taikomas nepriklausomai nuo padarytos nusikalstamos veikos rūšies, nusikaltimo sunkumo, jo pavojingumo pobūdžio ar laipsnio. Taikydamas arešto bausmės vykdymo atidėjimą nepilnamečiui teismas turi konstatuoti, kad yra pakankamas pagrindas manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo. Tai reiškia, kad teismas, vadovaudamasis bendraisiais bausmių skyrimo pagrindais (BK 54 straipsnis) ir bausmių skyrimo nepilnamečiui ypatumais (BK 91 straipsnis), turi įvertinti LAT ir žemesnės instancijos teismų jurisprudencijoje pakankamai išsamiai išvardytas aplinkybes, susijusias su padaryta nusikalstama veika, tiek ir aplinkybes, susijusias su nepilnamečio asmenybe.

3. Dabartinė BK 92 straipsnio formuluotė dėl intensyvios priežiūros taikymo nepilnamečiui skiriant arešto bausmės vykdymo atidėjimą nėra pakankamai aiški, todėl ją būtina patikslinti, nustatant, kad intensyvios priežiūros skyrimas nepilnamečiui taikant arešto bausmės vykdymo atidėjimą yra teismo diskrecinė teisė, kurią teismas įgyvendina atsižvelgdamas į nusikaltimo sunkumą ir pobūdį, nepilnamečio kaltininko asmenybę ir jo resocializacijos poreikius, pakartotinio elgesio riziką, kai yra realus pavojus kitų asmenų gyvybei ir sveikatai.

Šaltiniai

Teisės aktai

Tarptautiniai teisės aktai:

- Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (1989), *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.
- Jungtinių Tautų standartinės minimalios teisingumo vykdymo nepilnamečiams taisyklės (Pekino taisyklės), 1985. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-standard-minimum-rules-administration-juvenile> [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.]
- Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės), 1990. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.elibrary.lt/resursai/NPLC/nepilnameciu_justicija/Jungtiniu%20Tautu%20nepilnameciu%20onusikalstamumo%20oprencijos%20ogaires.pdf [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.]
- Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės), 1990 m. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://elibrary.lt/resursai/NPLC/nepilnameciu_justicija/Jungtiniu%20Tautu%20nepilnameciu.pdf [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.]

Nacionaliniai teisės aktai:

- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
- Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (2007). *Valstybės žinios*, Nr. 80-3214.
- Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2011). *Valstybės žinios*, Nr. 4-108.
- Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatymas (2003). *Valstybės žinios*, Nr. 119-5406.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 67, 70, 71, 74, 75, 85, 92 ir 243 straipsnių pakeitimo įstatymas. Nr. XIII-2263. (2019), *TAR*, 11177.

Specialioji literatūra

- Bikelis, S. (2018). Suėmimo taikymo pokyčiai Lietuvoje: teisinės kultūros perspektyva. *Kriminologijos studijos*, 6, 8–28.
- Bikelis, S.; Nikartas, S. (2021). Kai kurių pakeitimų Baudžiamojo kodekso bendrosios dalies nuostatose, reguliuojančiose nusikalstamų veikų padarymo teines pasekmes, siūlymai.

- (Nuomonė atsakant į 2021-10-14 paklausimą Nr. (1.39E) 7R-5525), pateikta Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai 2021-11-25 raštu Nr. 2R-110-(1.9)). *Teisės e-aktualijos*, 1(19).
- Butkus, G. (2017). Socialinės brandos psichodiagnostinio vertinimo galimybės teismo psichologijos ekspertizėje. *Sveikatos mokslai*, 27 (4), 74–79.
- Drakšas, R. (2005). *Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai*. Vilnius: Eugrimas.
- Drakšienė, A. (2005). Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimas nacionalinėje baudžiamojoje teisėje. *Teisė*, 54, 59–69.
- Drakšienė, A.; Drakšas, R. (2008). *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius: Eugrimas.
- Mesonienė, S. (2004). Elektroninis monitoringas bausmių sistemoje: tarptautinis nacionalinis kontekstas. *Jurisprudencija*, 52(44), 47–57.
- Michailovič, I. (2001). Laisvės atėmimo bausmės resocializacinio poveikio problemos. *Teisė*, 41, 113–123.
- Nikartas, S. (2018a). Nuomonė dėl pasiūlymų teisės aktams tobulinti. (Atsakant į 2018-03-23 raštą Nr. (1.39) JR-2071) pateikta Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai 2018-04-09 raštu Nr. 2R -217-(1.9)). *Teisės e-aktualijos*, 2(15), 19–22.
- Nikartas, S. (2018b). Daugiau probacijos, mažiau kalinių? Ar pagrįstas kalinių skaičiaus mažinimo lūkestis? *Jurisprudencija*, 25(2), 380–401.
- Nikartas, S.; Bikelis, S. (2019). Dėl įstatymų projektų Nr. 18-12583- 2589 suderinimo. *Teisės e-aktualijos*, 1(16).
- Párkányi, E.; Hucklesby, A. (2021a). Electronic monitoring in the youth justice system of the Netherlands. University of Leeds. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://trackingchildren.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/46/2022/01/TCBI-report-Netherlands_final.pdf [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.]
- Párkányi, E.; Hucklesby, A. (2021b). *Electronic monitoring in the youth justice system of England and Wales*. University of Leeds.
- Pocienė, A. (2012). VI. Baudžiamosios politikos formavimo(si) procesas Lietuvoje. *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Teisės institutas, 84–111.
- Sakalauskas, G. (2007). Tarptautiniai standartai nepilnamečių justicijoje. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 11–35.
- Sakalauskas, G. (2009). Minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus problema: lyginamieji teisiniai ir kriminologiniai aspektai. *Teisės problemos*, 2(64), 81–103.
- Sakalauskas, G. (2011). Minimalios baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribos dilema. *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys*. Vilnius: Registrų centras, 215–234.

- Sakalauskas, G.; Bikelis, S.; Kalpokas, V.; Pocienė, A. (2012). *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Teisės institutas.
- Sakalauskas, G. (2013). Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. *Teisės problemos*, 3(81), 5–55.
- Sakalauskas, G. (2018). Nepilnamečių nusikalstamumo baimę kursto išgalvoti mitai. *Spectrum*, 2(28), 46–51.
- Sakalauskas, G. (2019). Criminal Policy and Imprisonment. The Case of Lithuania: Open Prisons, Prison Leave and Release on Parole. In P. Kempen & M. Jendly (Eds.), *Overuse in the Criminal Justice System: On Criminalization, Prosecution and Imprisonment*. *Intersetia*, 229–250.
- Sakalauskas, G.; Jarutienė, L.; Kalpokas, V.; Vaičiūnienė, R. (2020). *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
- Sakalauskas, G. (2021). *Non-custodial sanctions and measures in Lithuania: a large bouquet with a questionable purpose and unclear effectiveness* In *Promoting non-discriminatory alternatives to imprisonment across Europe. Non-custodial sanctions and measures in the member states of the European Union*. Instituto Jurídico Faculdade de Direito da Universidade de Coimbra Colégio da Trindade. Coimbra. Portugal, p. 1–15.
- Simanaitytė, E. (2016). Bausmės vykdymo atidėjimas ir aktualios jo taikymo problemos. *Teisė*, 98, 200–213.
- Švedas, G. (2003). *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
- Švedas, G. (2006). *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
- Švedas, G. et al. (2017). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Švedas, G.; Levon, J. (2022). Arešto bausmės vykdymo atidėjimo instituto probleminiai aspektai Lietuvoje. *Teisė*, 123, 8–23.
- Uscila, R. (2020). *Vaiko minimalios priežiūros priemonių taikymo praktikos įvertimas Lietuvoje*. Vilnius.
- Ūselė, L. (2010). Jaunų pilnamečių (18–20 metų) socialinė branda – nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų jiems taikymo veiksnys. *Teisės problemos*, 2, 58–91.
- Ūselė, L.; Dobrynina, M. (2012). Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas. Vilnius. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://teise.org/wp-content/uploads/2012/10/Nepilnameciu-baudziamoji-atsakomybe.pdf> [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].
- Ūselė, L. (2014). Nepilnamečių justiciją reglamentuojančių aktų darba: procesiniai aspektai. *Teisės problemos*, 4, 68–96.
- Vosyliūtė, A. (2017). Lygtinis paleidimas kaip integracijos prielaida: teismų sprendimų problema. *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje*. Vilnius: Teisės institutas, 205–231.
- Žukauskaitė, J. (2012). Nepilnamečių nusikalstamas elgesys: psichologiniai mediacijos taikymo aspektai. *Teisės problemos*, 2(76), 96–110.

Kita

Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2020 metų veiklos ataskaita (2021). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].

Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Nuteistųjų areštu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė, 2017. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].

Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Nuteistųjų areštu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė, 2018. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].

Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Nuteistųjų areštu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė, 2019. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].

Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Nuteistųjų areštu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė, 2020. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].

Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Nuteistųjų areštu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė, 2021. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].

Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė, 2017. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].

Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė, 2018. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].

Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.)

- ir jų kaitos suvestinė, 2019. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].
- Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Nuteistųjų laisvės atėmimo skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė, 2020. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].
- Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Nuteistųjų laisvės atėmimo skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė, 2021. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].
- Statistikos departamentas. Įkalintų laisvės atėmimo įstaigose skaičius metų pabaigoje (2022) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=64c75db4-4afe-4521-87d2-2eae8ee0214#/> [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].
- Statistikos departamentas. Teismų nuteistų asmenų skaičius (2022) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=fc7286e7-b05e-4b1e-84d6-87e73c94d9f9#/> [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].
- Statistikos departamentas. Teismų nuteistų nepilnamečių skaičius (2022) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=fc7286e7-b05e-4b1e-84d6-87e73c94d9f9#/> [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].
- Statistikos departamentas. Nuteistų nepilnamečių laisvės atėmimo įstaigose skaičius metų pabaigoje [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=co82boce-4bdd-4186-af7c-827b9929d350#/> [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].
- Gelčytė, E. (2022). Statistinių duomenų apie 2021 m. užregistruotas nusikalstamas veikas, kurių padarymu įtariamai (kaltinami) nepilnamečiai, apie nepilnamečius, kurie įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamą veiką, bei nuo nusikalstamų veikų nukentėjusius vaikus, analizė. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Tyrimai/Ataskaita-apie-vaikus-2005-2021.pdf [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].
- Nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų), padarius nusikalstamas veikas, skaičius (2022). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=787d35a0-d358-4a37-be09-6c504ff274a1#/> [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].
- Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ataskaita. Baudžiamosios politikos tendencijos Lietuvoje 2016–2019 metais (2020). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: [https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/BP%20analiz%C4%97%20\(galutinis%20variantas\)%202020%2003%2025.pdf](https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/BP%20analiz%C4%97%20(galutinis%20variantas)%202020%2003%2025.pdf) [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].
- Aiškinamasis raštas dėl įstatymų projektų Reg. Nr. XIII P-3172 – XIII P-3177. Registracijos data 2019-01-16 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/le>

galAct/lt/TAK/68cf7c10195a11e9bd28d9a28a9e9ad9?jfwid=dx5cs7g5c [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].

Electronic monitoring of youth in the California juvenile justice system. (2017). University of California, Berkeley, School of Law. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2017/04/Report_Final_Electronic_Monitoring.pdf [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.]. [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].

Intensyvios priežiūros taikymas – alternatyva bausmės atlikimui, 2022 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.kaldep.lt/lt/papt/naujienos-papt/p30/intensyvios-prieziuros-taikymas-wu6q.html> [žiūrėta 2022 m. birželio 13 d.].

Teismų praktika

Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 75 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. TAR, 2020-03-18, Nr. 5659.

LAT kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-391/2013.

LAT kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-266-942/2015.

LAT kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-8-788/2018.

LAT kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-217-976/2018.

LAT kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-143-1073/2020.

LAT kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-222-511/2021.

LAT kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-29-976/2022.

Vilniaus miesto apylinkės teismo nuosprendis 2021 m. lapkričio 11 d. baudžiamojoje byloje Nr. N1-2077-369/2021.

Vilniaus miesto apylinkės teismo nuosprendis 2022 m. sausio 11 d. baudžiamojoje byloje Nr. N1-198-1131/2022.

Telšių apylinkės teismo Mažeikių rūmų nuosprendis 2022 m. kovo 14 d. baudžiamojoje byloje Nr. N1-198-1131/2022.

Utenos apylinkės teismo Utenos rūmų nuosprendis 2021 m. lapkričio 8 d. baudžiamojoje byloje Nr. N1-562-373/2021.

Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų baudžiamasis įsakymas 2021 m. spalio 5 d. baudžiamojoje byloje Nr. eN1-2871-673/2021.